

Aan de slag met leer- en toetsmateriaal voor volwassenen

*Analyse leer- en toetsmaterialen Taal, Rekenen
en Digitale Vaardigheden voor volwassenen*

Drs. Ella Bohenn en Dr. Maurice de Greef
In opdracht van het Steunpunt Taal en Rekenen Volwasseneneducatie

December 2012

© 2012, Steunpunt Taal en Rekenen VE te Ede

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, of gebruikt in bijvoorbeeld een PowerPointpresentatie, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Steunpunt Taal en Rekenen VE. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j⁰ het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijke vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor zover het opnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot het Steunpunt Taal en Rekenen VE te wenden.

Inhoudsopgave

1. Aanleiding analyse leer- en toetsmaterialen volwassenen	5
2. Voorfase: inventarisatie leer- en toetsmaterialen volwassenen	7
3. Criteria voor analyse leer- en toetsmaterialen volwassenen	9
4. Analyse huidige leermaterialen voor volwassenen	13
5. Analyse huidige toetsmaterialen voor volwassenen	21
6. Aanbevelingen ontwikkelopdracht leer- en toetsmaterialen	23
Referenties	31
Bijlage 1: Geraadpleegde experts	33
Bijlage 2: Overzicht leermaterialen Taal	35
Bijlage 3: Overzicht leermaterialen Lezen	35
Bijlage 4: Overzicht leermaterialen Rekenen	35
Bijlage 5: Overzicht leermaterialen Digitale Vaardigheden	35
Bijlage 6: Overzicht toetsen Taal & Rekenen	35

Hoofdstuk 1: Aanleiding analyse leer- en toetsmaterialen volwassenen

De minister heeft het voornemen om op basis van het "Advies eindtermen educatie-opleidingen Nederlandse taal en rekenen" (CINOP, 2012) eindtermen vast te stellen voor de opleidingen Nederlandse taal (exclusief de opleidingen NT2) en rekenen gericht op alfabetisering (1F) en op het ingangsniveau van het beroepsonderwijs (2F) voor de volwasseneneducatie per 1 januari 2013. Hiervoor zijn de bestaande niveaus van het "Referentiekader taal en rekenen" (Meijerink et al., 2009) "als handreiking" uitgewerkt voor de volwasseneneducatie voor de niveaus 1F en 2F. Omdat Nederlandse taal- en rekenvaardigheden deels verworven worden met behulp van alledaagse technologie is ook voor digitale vaardigheden een uitwerking gemaakt. Voor het volwassenenonderwijs is onder het niveau 1F een lager niveau onderscheiden: het "Instroomniveau" voor Nederlandse taal, rekenen en digitale vaardigheden. Dit Instroomniveau wordt niet wettelijk vastgesteld en er zijn ook geen eindtermen geformuleerd, maar het formuleren van dit niveau maakt het mogelijk de voortgang naar 1F inzichtelijk te maken, zodat de leerder een concreet resultaat kan behalen.

Om volwassenen voldoende toe te kunnen rusten met het taal- of rekenniveau op het Instroomniveau, 1F en 2F heeft de sector volwasseneneducatie voldoende professionele leer- en toetsmaterialen nodig en moet in kaart gebracht worden wat er al is. Het Steunpunt Taal en Rekenen Volwasseneneducatie heeft de opdracht gegeven om te inventariseren en te analyseren welke huidige leer- en toetsmaterialen bruikbaar zijn en hoe dat materiaal past binnen de "Standaarden en Eindtermen". Dit om vervolgens eventuele "lacunes" in het leer- en toetsmateriaal op Instroomniveau, 1F en 2F voor taal, rekenen en digitale vaardigheden voor volwassenen in beeld te brengen en aanbevelingen te kunnen doen voor nieuw te ontwikkelen materiaal in het kader van het Actieplan Laaggeletterdheid 2012 - 2015.

Voor u ligt het resultaat van deze analyse. In de analyse wordt het materiaal op een aantal punten beschreven. In de analyse kijken we niet alleen naar de koppeling met de "Standaarden en Eindtermen", maar ook naar de aard van het materiaal en hoe het gebruikt kan worden (zie hoofdstuk 4 voor de gehanteerde criteria voor de analyse). Er wordt uitdrukkelijk geen kwaliteitsoordeel gegeven over het materiaal en beschreven of het goed of slecht is, maar een indeling gemaakt op basis van criteria die van belang zijn voor het gebruik van het materiaal door de volwasseneneducatie in de nieuwe opleidingen Taal en Rekenen 1F en 2F. Uiteindelijk zal een advies worden gegeven over welk materiaal nog ontwikkeld moet worden gebaseerd op de in kaart gebrachte "leemten" in het huidige leer- en toetsmateriaal.

Alvorens de beoordelingscriteria in hoofdstuk 4 worden toegelicht en uiteindelijk de analyseresultaten in de hoofdstukken 5 en 6 worden beschreven, zal in hoofdstuk 3 worden weergegeven hoe deze analyse aansluit bij de al eerder gedane inventarisatie naar leer- en toetsmaterialen en uit welke analysestappen de analyse van leer- en toetsmaterialen bestaat. Ten slotte wordt in hoofdstuk 7 beschreven wat in de nabije toekomst ontwikkeld zou moeten worden met betrekking tot leer- en toetsmaterialen voor volwassen leerders. In de bijlagen zijn naast het overzicht van de geraadpleegde experts (die betrokken zijn geweest bij deze analyse)

zowel voor Taal, Rekenen als Digitale Vaardigheden het totaaloverzicht van de geanalyseerde leer- en toetsmaterialen toegevoegd.

Hoofdstuk 2: Voorfase: inventarisatie leer- en toetsmaterialen volwassenen

Alvorens een goede analyse te kunnen doen van de leer- en toetsmaterialen voor taal, rekenen en digitale vaardigheden voor volwassenen moet men eerst weten wat er allemaal in de praktijk gebruikt wordt. Onderzoeksbureau Next Value heeft een nulmeting van deze leer- en toetsmaterialen gedaan in het najaar van 2012. In een gefaseerde aanpak hebben Smit en Camo (2012) een uitgebreid overzicht gemaakt van de meest gebruikte leer- en toetsmaterialen taal, rekenen en digitale vaardigheden. Deze inventarisatie was (evenals deze analyse) niet uitputtend, maar is een goede basis voor een meer diepgaande analyse van het materiaal. Na deze analyse is het mogelijk om uitspraken te doen over het gebruik van deze materialen in de opleidingen educatie.

Het analyseproces bestond uit verschillende stappen:

1. *Opstellen analysekader*

Samenstelling van een analysekader om alle toets- en leermaterialen in te kunnen delen.

2. *Materiaalanalyse op basis van analysekader*

Analyse van alle geïnventariseerde leer- en toetsmaterialen taal, rekenen en digitale vaardigheden.

3. *Analysecheck door inhoudelijk experts*

Check van alle ingedeelde leer- en toetsmaterialen door drie inhoudelijke experts voor taal, rekenen en digitale vaardigheden.

4. *Review-ronde door vertegenwoordigers van het werkveld*

Review adviesrapport door vertegenwoordigers uit verschillende geledingen van het werkveld.

5. *Opstellen advies ontwikkeling leer- en toetsmaterialen*

Op basis van de analyse van het materiaal en de gesprekken hierover (met de docenten die de analyse hebben gedaan, de experts en de vertegenwoordigers van het werkveld) zijn verschillende conclusies getrokken over "behoeften en leemten" en is een advies tot stand gekomen over de ontwikkeling van leer- en toetsmateriaal voor volwassenen in de nabije toekomst.

Hoofdstuk 3: Criteria voor leer- en toetsmaterialen volwassenen

Zoals eerder vermeld is de inventarisatie van de leer- en toetsmaterialen niet uitputtend, maar wel een mooie basis om verder te kijken (Smit en Camo, 2012). De vraag van Smit en Camo (2012) aan hun respondenten was welk les- of toetsmateriaal (zowel analoog als digitaal) men in de afgelopen 5 jaar heeft gebruikt of nog steeds gebruikt op het gebied van taal, rekenen en / of digitale vaardigheden voor volwassenen in de volwasseneneducatie of een andere context (zoals in bibliotheken, de sociale werkvoorziening of het welzijnswerk). In de inventarisatie is dan ook heel veel verschillend materiaal opgenomen.

Bij deze analyse willen we erachter komen in hoeverre dit materiaal past bij de opleidingen taal en rekenen in de volwasseneneducatie. Een eerste criterium is een heel praktische geweest: al het materiaal dat niet meer uitgegeven wordt, is van de lijst geschrapt. Ook het materiaal dat sterk verouderd was, is van de lijst gehaald. Criterium hierbij was dat het materiaal niet ouder mocht zijn dan 2002, in verband met de invoering van de euro. Daarna is al het materiaal geschrapt dat specifiek gemaakt is voor kinderen. Het uitgangspunt voor materiaal voor de volwasseneneducatie moet wel zijn dat het aan moet sluiten bij de leefwereld van Nederlandstalige volwassenen. Die van kinderen staat wel erg ver weg. Typische NT2- en (V)MBO-materialen zijn ook uit de lijst gehaald. De leervraag van NT2-leerders is anders dan die van de volwassenen waar wij over spreken. En de leerlingen op het (V)MBO hebben ook een andere leefwereld dan volwassenen hebben. Toen bleef er erg weinig over. Een aantal NT2-materialen en (V)MBO-materialen zijn daarom weer terug in de lijst gezet. Bij de (V)MBO-materialen hebben we een aantal criteria gehanteerd:

- het materiaal mag niet kinderachtig zijn;
- er moet veel oefenmateriaal in zitten;
- er moet met het materiaal gedifferentieerd kunnen worden;
- uitleg en instructie moeten zo makkelijk mogelijk zijn (duidelijke instructie, niet te grote denkstappen).

Voor het Instroomniveau was er met deze aanvulling nog steeds niet veel materiaal. Daarom zijn er ook enkele NT2-methoden, die zich vooral op dit niveau richten, op de lijst geplaatst.

Het materiaal dat toen op de lijst stond, is beschreven. Om "gaten" te kunnen constateren moeten we niet alleen kijken naar de hoeveelheid materiaal, maar ook naar de aard van het materiaal, wat men met dit materiaal kan en hoe men dit materiaal kan inzetten. Om hier meer zicht op te krijgen zijn een aantal beoordelingscriteria geformuleerd, waarmee geprobeerd wordt om grip te krijgen op het materiaal.

1. Algemene beschrijving

De algemene beschrijving gemaakt tijdens de inventarisatie van de leermaterialen en toetsen door Smit en Camo (2012) is overgenomen.

2. Niveau

De niveaus zijn het Instroomniveau, 1F en 2F. Onder het Instroomniveau onderscheiden we geen niveau 0. Iemand die nog aan het begin staat van het leren, noemen wij "beginnend". Als er staat Instroomniveau, dan betreft het materiaal op weg naar het Instroomniveau, of rond dit niveau. Als er staat niveau 1F dan gaat het om materiaal op weg van het Instroomniveau naar 1F of rond 1F. Als er staat niveau 2F, dan gaat het om materiaal van 1F naar 2F, of rond niveau 2F. Als er een opbouw is in het materiaal, van een niveau naar een hoger niveau, dan is dit aangegeven.

3. Koppeling "Standaarden en Eindtermen"

De "Standaarden en Eindtermen" worden zoals vermeld in hoofdstuk 2 in januari 2013 wettelijk vastgelegd, wat betekent dat deze in het meeste huidige materiaal nog niet zijn verwerkt. In het huidige materiaal is deze koppeling vaak wel te maken, zowel naar niveau als naar de taken die leerders moeten uitvoeren. In de analyse is hier nauwkeurig naar gekeken. Bij het materiaal is aangegeven om welk niveau het gaat en om welke standaard of eindterm het gaat.

Voor sommige digitale materialen is overigens de screening naar de "Standaarden en Eindtermen" al gedaan en moet dit alleen nog worden ingevoerd, bijvoorbeeld het materiaal op "www.oefenen.nl" (Jansen, 2011).

4. Context

Met context wordt in deze analyse bedoeld voor welke context dit materiaal is ontwikkeld. In de "Standaarden en Eindtermen VE" wordt een onderscheid gemaakt tussen de contexten werk, leven en leren. In deze publicatie hebben we dit verfijnd. Leven kan nader worden gespecificeerd in thuis en familie, gezondheid en veiligheid, betalingsverkeer, ontspanning en recreatie en samenleving en burgerschap. Deze indeling is gebaseerd op de contexten van het Europese PIAAC-onderzoek naar laaggeletterdheid (OECD, 2012). Volwassenen leren in verschillende contexten. Binnen het volwassenenonderwijs is de context vaak algemeen, dat wil zeggen niet gekoppeld aan een specifiek functioneringsgebied van volwassenen, maar wel zoveel mogelijk gerelateerd aan de volwassen leerder. Maar het kan ook zijn dat een opdrachtgever wel vraagt om een specifiek functioneringsgebied, denk bijvoorbeeld aan toeleiding naar werk of aan opvoeding. Het leren van taal- reken- of digitale vaardigheden wordt hierbij gekoppeld aan bijvoorbeeld werk of opvoeding. Het leren in bedrijven gaat uit van de context werk en vraagt om materiaal van en over het werk, vaak aangevuld met algemeen materiaal. Het thema gezondheid wordt maatschappelijk gezien een steeds urgenter thema en het is niet ondenkbaar dat er opdrachtgevers komen die het leren van taal willen koppelen aan situaties rondom gezondheid. We hebben er daarom voor gekozen deze specifieke contexten op te nemen in de analyse.

5. Typering van het materiaal

Het is zinvol om een nadere typering te geven van het materiaal. Zowel voor het constateren van "gaten" als in het uitbrengen van een advies voor materiaalontwikkeling. Om stappen te kunnen zetten in het leren is er verschillend materiaal nodig. Er wordt in de analyse een onderscheid gemaakt tussen Methode (M), Breed leermateriaal (B), Ondersteunend leermateriaal (O) en bij taal nog in Leesmateriaal.

- *Methodie (M):*
Met een methode wordt in deze tekst bedoeld leerstof dat de verschillende domeinen van de "Standaarden en Eindtermen" en de verschillende taken aan bod laat komen, dat de verschillende aspecten van het leren van deze domeinen en taken aanbiedt, dat systematisch toewerkt van een omschreven niveau naar een ander omschreven niveau, dat ontwikkeld is vanuit een bepaalde, samenhangende visie op de te leren vaardigheden, met uitleg, oefening en herhalingsstof en waarin sprake is van een didactische opbouw. Voorbeelden van dergelijke methodes zijn: "Alfabeter Lezen", "Alfabeter Schrijven", "ffRekenen" en "Aan het werk".
- *Breed leerstof (B):*
Met breed leerstof wordt in deze tekst materiaal bedoeld, dat erop is gericht een bepaald niveau in taal-, reken- of digitale vaardigheden te bevestigen of te bereiken. In dit leerstof komen breed de aspecten aan bod van de verschillende (deel)vaardigheden. Het materiaal is geschreven rond een omschreven niveau. Er wordt echter niet systematisch toegewerkt naar een niveauverhoging en er is geen sprake van een didactische opbouw. De verschillende programma's van Lees en Schrijf! zijn voorbeelden van breed leerstof. In het materiaal komen de verschillende domeinen van de "Standaarden en Eindtermen", de daarbij horende taken en verschillende aspecten van het leren van deze domeinen en taken worden aan bod (o.a. voor taalvaardigheden: lees- en schrijfstrategieën, spelling, grammatica en begrip). Er is echter geen sprake van een systematisch toewerken van een bepaald niveau naar een volgend niveau.
- *Ondersteunend leerstof (O):*
Ondersteunend leerstof is erop gericht om een aspect van taal, rekenen of digitale vaardigheden te leren. Bijvoorbeeld lees- of rekenstrategieën, een spellingsprobleem, omtrek berekenen e.d. Voorbeelden zijn: "Muiswerk Basis Werkwoordspelling" en "Lees en Schrijf!" Geld en Rekenen.
- *Leesstof:*
Voor taal is er nog een extra typering aan toegevoegd, te weten leesstof. De teksten in methoden en leerstof zijn vaak niet voldoende om de laaggeletterde lezer de benodigde "leeskilometers" te laten maken. Leesstof met opdrachten en gericht op het beter begrijpen van teksten is geplaatst onder "ondersteunend materiaal". Leesstof dat bedoeld is om "gewoon, lekker te lezen", is in een aparte lijst opgenomen.

De verschillende typen materialen zijn aanvullend op elkaar. Alleen een methode biedt te weinig oefenstof om de te leren vaardigheid of kennis ook daadwerkelijk onder de knie te krijgen, daar is breed leerstof en ondersteunend materiaal bij nodig. Het breed leerstof alleen biedt te weinig structuur en opbouw om systematisch naar een niveauverhoging toe te werken en alleen werken met ondersteunend materiaal maakt het leren fragmentarisch en onsamenhangend. In de onderwijspraktijk zien we dan ook dat deze verschillende type materialen naast elkaar worden gebruikt.

6. Digitaal of papier

Steeds meer leerstof verschijnt digitaal. Dit kan zijn via open websites of via een gesloten systeem. Er zijn ook materialen die zowel op papier (inclusief PDF-documenten) als digitaal de leerstof aanbieden.

Volwassenen die iets willen leren, willen lang niet altijd naar een speciale plek (zoals een school) om te leren. Praktische argumenten als tijd en afstand spelen een rol. Daarnaast speelt bij laaggeletterden ook schaamte een rol. Het kunnen leren op een moment dat het de lerende zelf uitkomt en een plek die hij zelf kiest komt hieraan tegemoet. Was eerst de veronderstelling dat het voor laagopgeleiden niet mogelijk of wenselijk was om digitaal te leren, daar is men inmiddels van terug gekomen (De Greef, 2011; Hegarty en Feeley, 2010; Neuvel en Klaassen, 2007; Smit en Bersee, 2009). Onderzoek van Houtkoop et al. (2012) toont daarnaast aan dat ook veel laaggeletterden en laagopgeleiden zich digitale vaardigheden eigen maken. Wat niet wegneemt dat er behoefte is aan papieren materiaal. Papieren leer materiaal voorziet nog steeds in een behoefte. Het is minder vluchtig en het is makkelijker om te zien wat je hebt geleerd of gedaan (Smit en Bersee 2009). De combinatie van digitaal leer materiaal en papieren materiaal (in de vorm van werkbladen of werkboeken) blijkt voor deze doelgroep een goede.

7. Zelfstandig gebruik van het materiaal

In de volwasseneneducatie zien we een ontwikkeling van groepsleren naar steeds meer zelfstandig leren. Ook het individuele leren (oftewel leren op "eigen houtje" zonder begeleiding) neemt toe. Dat zien we aan de aantallen leerders die o.a. gebruik maken van "www.oefenen.nl". Zelfstandig kunnen gebruiken van leer materiaal is dan ook een belangrijk criterium.

8. Differentiëren

Kan er met het materiaal gedifferentieerd worden? In het onderwijs is hier altijd behoefte aan. Leerders hebben niet allemaal hetzelfde tempo, niet dezelfde leerstijl en kunnen niet hetzelfde niveau bereiken. Het zoeken is altijd naar materiaal dat aansluit bij verschillende leerders. Hoe meer differentiatiemogelijkheden het materiaal heeft, hoe groter de kans dat het goed aansluit.

9. Volgstelsysteem

Een volgstelsysteem is van belang om te zien wat een leerder heeft gedaan en of dit succesvol is geweest. Een volgstelsysteem is met name van belang bij digitaal leer materiaal. De leerder zelf krijgt in digitale leersystemen vaak meteen feedback en hij kan meestal ook zien wat hij al heeft gedaan en wat nog niet van de aangeboden leerstof. Voor de docent of begeleider is dit anders. Hij heeft een volgstelsysteem nodig om de leerder bij te houden en te kunnen sturen in zijn leren.

10. Toetsing /certificering

Als het gaat om toetsing en certificering is er in de volwasseneneducatie sprake van een groot manco. Zie ook het overzicht van de toetsmaterialen. In de analyse hebben we toetsing opgenomen, omdat we zien dat sommige materialen materiaalafhankelijke toetsen bijleveren en soms ook een certificaat als het materiaal is doorgewerkt. De functie van leerstofafhankelijke toetsing is driedelig: als eerste is het belangrijk om te checken of een leerder de aangeboden stof beheerst, ten tweede is het belangrijk om te kijken naar de vorderingen die de leerder maakt op weg van A naar B en ten derde moet duidelijk worden of de leerder het kan toepassen in de praktijk. De waarde van de toetsen (zijn ze goed, verwijzen ze naar het vereiste niveau) is vooral van belang binnen het betreffende materiaal en van belang voor de leerder zelf. Hetzelfde geldt voor de huidige certificaten.

Hoofdstuk 4: Analyse huidige leermaterialen voor volwassenen

Dit hoofdstuk geeft op de volgende pagina's in een vogelvlucht de resultaten van de analyse weer. Per inhoudelijk onderdeel (Taal, Rekenen en Digitale Vaardigheden) wordt een overzicht gegeven van de huidige aanwezige leermaterialen. Voor elk van de materialen worden in dit hoofdstuk de titel, het niveau en de typering benoemd en vervolgens wordt in een korte conclusie de bevindingen per onderdeel samengevat (m.u.v. het criterium "typering" voor het leesmateriaal aangezien dat bij leesmateriaal niet van toepassing is).

Uiteraard is de analyse veel grondiger en uitvoeriger gedaan. Hiervoor verwijzen we naar de bijlage 2 tot en met 5. Dat zijn Excel-documenten die voor elk inhoudelijk onderdeel een "overview" van de geanalyseerde criteria geven.

1. Onderdeel Taal

<i>Titel</i>	<i>Niveau</i>	<i>Typering</i>
<i>Leermaterialen Taal</i>		
Abc – alfabetiseringsmethode	Instroomniveau	O
Alfabeter Lezen (incl. de module Alfabeter Leestekens)	Van beginnend tot 1F	M
Alfabeter Schrijven (incl. de module Alfabeter Leestekens)	Van beginnend tot 1F	M
Duidelijke Taal	1F	O
Lees en Schrijf! Algemeen	1F	B
Lees en Schrijf! Eten en Weten	1F	B
Lees en Schrijf! Extra Oefeningen	1F	O
Lees en Schrijf! Gezondheid	1F	B
Lees en Schrijf! Het leesplankje?	Instroomniveau	O
Lees en Schrijf! Taal op je werk	1F	B
Lees en Schrijf! Uit en thuis	Instroomniveau, 1F	B
Puzzel mee!	Instroomniveau, 1F	O
<i>Leermaterialen Taal & Rekenen</i>		
Aan het werk	Van beginnend tot 1F	M
<i>Leermaterialen Taal ontwikkeld voor (V)MBO, maar evt. bruikbaar voor volwassen leiders</i>		
Muiswerk Basis Grammatica	1F, 2F	O
Muiswerk Basisspelling	Instroomniveau, 1F, 2F	O
Muiswerk Basis werkwoordspelling	1F, 2F	O
Muiswerk Begrijpend Lezen 1JV	Instroomniveau, 1F	O
Muiswerk Formuleren	1F, 2F	O

Muiswerk Gevarieerde Spelling	1F, 2F	O
Muiswerk Leestekens	1F, 2F	O
Muiswerk Ontleden en benoemen 1	2F	O
Muiswerk Praktijkgericht Lezen 1 en 2	Instroomniveau, 1F	B
Muiswerk Spelling werkwoorden	1F, 2F	O
Muiswerk Strategisch lezen	1F, 2F	B
Muiswerk Studievaardigheid	1F, 2F	O
Nedercom (Verschillende programma's)	1F, 2F	O
Taal de Baas	1F, 2F	O
Taalkaarten	1F, 2F	O
Taal op niveau	Instroomniveau, 1F, 2F	B
Via (boek)	Van 1F naar 2F	M
Via Starttaal (digitaal)	1F, 2F	M
Via Vooraf (boek met digitale component)	1F	M
<i>Leermaterialen Taal ontwikkeld voor NT2, maar evt. bruikbaar voor autochtone leerders</i>		
Beter Lezen	Instroomniveau	O
Melkweg +	Instroomniveau	O
NT2 Taalmenu Lezen	Instroomniveau, 1F, 2F	O
Samen Lezen	1F	O
Taalklas	Instroomniveau	M
Verder Lezen	Instroomniveau, 1F	O
Werkend Nederlands	Instroomniveau, 1F, 2F	M
Zwart op wit	Instroomniveau, 1F	B
7/43	Instroomniveau	M
7/43 Extra	Instroomniveau	M

Conclusie leermaterialen Taal

Voor een goed begrip van deze conclusies en een volledig overzicht van de gereviewde leermaterialen op het gebied van Taal, moet men ook bijlage 2 lezen. Als het gaat om methoden taal, dan zijn alleen de methode "Alfabeter Lezen" en "Alfabeter Schrijven" en de methode "Aan het werk" (IT-preneurs en Taalvakwerk) specifiek voor volwassenen geschreven. Beide methoden bestrijken de niveaus vanaf echt beginnend tot en met niveau 1F en zijn alleen digitaal beschikbaar. "Aan het werk" is specifiek ontwikkeld voor het leren binnen de context werk en komt ook alleen daar tot zijn recht. De context van "Alfabeter" is algemeen. Docenten die op zoek zijn naar methoden en die "Alfabeter" niet willen, kunnen of mogen aanschaffen, wijken uit naar ander materiaal. In gesprekken blijkt, dat docenten kiezen voor methoden ontwikkeld voor (V)MBO of NT2-onderwijs uit "gebrek aan beter". In een gesprek naar aanleiding van deze analyse geven enkele docenten aan dat zij twee materialen, die specifiek voor volwassen Nederlandstaligen zijn geschreven, niet missen. Dat zijn Flexned, een methode van 1F naar 2F en Sprint, een methode van beginners tot 1F. Beide materialen worden niet meer uitgegeven.

Als we kijken naar leer materiaal breed, dan is de serie "Lees en Schrijf!" voor deze doelgroep geschreven. Het materiaal is digitaal en op papier (werkboeken) beschikbaar.

Het aantal ondersteunende materialen dat voor de volwassen leeders is ontwikkeld, is zeer beperkt. Opgemerkt moet worden dat het materiaal van "Duidelijke Taal" niet specifiek geschreven is voor één doelgroep, maar voor "iedereen".

Opvallend is de stevige rol van "Muiswerk" in deze lijst. Aangezien het materiaal redelijk contextneutraal is (en niet gericht is op de situaties waar volwassenen mee te maken hebben) wil niet elke docent of leerder met dit materiaal werken.

Het bestaande materiaal dat specifiek voor volwassen is ontwikkeld, is vooral gericht op het beter lezen en schrijven.

Bij het NT2-materiaal staan opvallend veel materialen op het Instroomniveau. Er staan drie methoden: "7/43", "7/43 Extra" en "Taalklas". Hieruit kunnen we afleiden dat er een grote behoefte is aan methodisch materiaal op dit niveau.

Daarnaast kunnen we constateren dat veel van het materiaal (methode, leer materiaal breed en ondersteunend) digitaal is. Als het gaat om leren schrijven zijn de oefenvormen in een digitaal programma beperkt. Leren formuleren en samenhang in een zin en in een tekst zijn moeilijk digitaal aan te leren.

Ten slotte kunnen we constateren dat er redelijk veel websites zijn, die aandacht besteden aan diverse aspecten van de taal, zoals: www.taalperfect.nl en www.brievenwinkel.nl. Deze websites zijn niet opgenomen in het overzicht van de leermaterialen voor taal, omdat ze geen expliciet en eigenstandig leer materiaal zijn, maar eerder als naslagwerk of extra aanvulling op het leer materiaal gebruikt kunnen worden.

2. Onderdeel Lezen

<i>Titel</i>	<i>Niveau</i>	<i>Typering</i>
<i>Leermaterialen Lezen</i>		
<i>Nieuws en kranten</i>		
De Slimme Nieuwslezer	Instroomniveau, 1F	-
Krant en Klaar	1F	-
Netnieuws	Instroomniveau, 1F	-
Startkrant	1F	-
<i>Boeken</i>		
Leesboeken, De leeskaravaan (NBD Biblion)	Instroomniveau, 1F	-
Leesboeken/ gedichten voor weinig ervaren lezers (De Stiep)	Instroomniveau, 1F	-
Leesplezier: Lezen maar, Uit eigen pen, Snellezen met vierkantjes, Lezen bij Alfabetter (De Stiep)	Instroomniveau, 1F	-
Uitgeverij Eenvoudig Communiceren, Leeslicht	Instroomniveau, 1F, 2F	-

Conclusie leesmateriaal

Voor een goed begrip van deze conclusies en een volledig overzicht van de gereviewde leermaterialen op het gebied van Lezen, moet men ook bijlage 3 lezen. Er is veel meer materiaal dan op de inventarisatie naar voren komt. Het is ondoenlijk om al het materiaal te noemen. Wij verwijzen hiervoor graag naar de leeslijst die bibliotheken gebruiken. Deze advieslijst richt zich op bibliothecarissen van openbare bibliotheken die collectioneren voor de doelgroep laaggeletterde volwassenen. Het is een advieslijst. Het advies is gebaseerd op ervaringen in de stadsbibliotheken van Haarlem en Arnhem. In januari 2013 zal deze lijst geactualiseerd worden. Belangrijke constatering is dat er veel leesmateriaal is, dat er verschillend leesmateriaal is en dat de leerders echt wat te kiezen hebben.

3. Onderdeel Rekenen

<i>Titel</i>	<i>Niveau</i>	<i>Typering</i>
<i>Leermaterialen Rekenen</i>		
Competent rekenen 2F	2F	O
ffRekenen;	Instroomniveau, 1F, 2F	M
Gecijferd 12;	2F	O
In Balans	1F, 2F	M
InBalance	1F, 2F	M
Lees en Schrijf! Geld en Rekenen	1F	O
Rekenpraktijk	Instroomniveau, 1F, 2F	B
RekenTest	Instroomniveau	O
<i>Leermaterialen Rekenen ontwikkeld voor (V)MBO, maar evt. bruikbaar voor volwassen leerders</i>		
Rekenblokken	1F, 2F	B
Startrekenen Deel A en B	1F, 2F	M

Conclusie leermaterialen Rekenen

Voor een goed begrip van deze conclusies en een volledig overzicht van de gereviewde leermaterialen op het gebied van Rekenen, moet men ook bijlage 4 lezen. Er zijn drie methoden die specifiek voor volwassen leerders zijn ontwikkeld, In Balans (papier), InBalance (digitaal) en ffRekenen (digitaal). Evenals de methode In Balans heeft de methode InBalance betrekking op alle vier de domeinen van de "Standaarden en Eindtermen" van rekenen, alleen kan InBalance ook in een beroepsmatige context en voor het (V)MBO worden ingezet. Naast het aanwezige digitale materiaal dat momenteel verschijnt, is er toch nog veel behoefte aan materialen op papier waar leerders rustig mee aan de slag kunnen gaan en (samen) aan kunnen werken. "Lees en Schrijf! Geld en Rekenen" heeft een combinatie van een digitale component met een werkboek. Ten slotte werd tijdens de analyse duidelijk dat de methode ffRekenen voor een deel vanaf januari 2013 beschikbaar is en dat het programma in de loop van 2013 in zijn geheel wordt opgeleverd.

4. Onderdeel Digitale Vaardigheden

Bij het onderdeel digitale vaardigheden wordt naast het Instroomniveau niet gesproken in termen van 1F en 2F, maar van Basisniveau 1 en Basisniveau 2.

<i>Titel</i>	<i>Niveau</i>	<i>Typering</i>
<i>Leermaterialen Digitale Vaardigheden</i>		
Allemaal Digitale apparaten	Instroomniveau	O
Klik en Tik. Het Internet op	Basis 1	O
Klik en Tik. Samen op het web	Basis 2	O
Seniorweb Digitale Klas	Basis 1, Basis 2	O
Seniorweb Starten met e-mail en internet	Basis 1, Basis 2	O
Seniorweb Weblessen	Basis 1, Basis 2	O
Steffie.nl	Instroomniveau, Basis 1	O
Toets en Bord	Basis 1	O
Wegwijsboek (Cursusboeken over veel gebruikte computer-programma's en internet)	Basis 1, Basis2	B
Wegwijs in Internet	Basis 1, Basis 2	O
Werken met het toetsenbord	Basis 1	O
Willie Webwijs	Instroomniveau, Basis 1	O
<i>Leermaterialen Digitale Vaardigheden ontwikkeld voor (V)MBO, maar evt. bruikbaar voor volwassen leiders</i>		
Instruct Windows Live Mail voor Starters	Basis 1, Basis 2	O
Instruct Windows en Paint	Basis 1, Basis 2	O
Instruct Word voor starters	Basis 1, Basis 2	O

Conclusie leermaterialen Digitale Vaardigheden

Voor een goed begrip van deze conclusies en een volledig overzicht van de gereviewde leermaterialen op het gebied van Taal, moet men ook bijlage 5 lezen. Er bestaat geen methode voor digitale vaardigheden. Het materiaal dat er is, is leermateriaal breed, of ondersteunend. Het lijkt ook niet wenselijk om een methode te ontwikkelen voor digitale vaardigheden. De vaardigheden moeten

namelijk geïntegreerd worden met taal en rekenen. Op het Instroomniveau is weinig materiaal beschikbaar. Er wordt wel een nieuw programma ontwikkeld, "Klik & Tik, de basis". Als dit programma er is, zal er ook oefenmateriaal zijn op het laagste niveau.

Hoofdstuk 5: Analyse huidige toetsmaterialen voor volwassenen

Naast leermaterialen zijn er ook toetsmaterialen beschreven (zie bijlage 6). Ook hier is breder gekeken dan alleen het materiaal dat voor volwassenen is ontwikkeld. Toetsing is (nog) sterk onderbelicht.

Nu de minister de opleidingen Taal en Rekenen op 1F en 2F heeft vastgesteld, zal de toetsing en ook de certificeringsvraag uitgewerkt moeten worden: aan welke "Standaarden en Eindtermen" moet de taalvaardigheid of rekenvaardigheid van een deelnemer voldoen om een (deel)certificaat te kunnen behalen? Toetsing heeft op dit moment alleen een effect voor de leerder zelf en voor de verantwoording aan de opdrachtgever. Uitgereikte certificaten hebben op dit moment geen enkel maatschappelijk effect. Voor de gewenste toetswijze en een precieze waardering in relatie tot de "Standaarden en Eindtermen" zal dan ook heel wat screening en onderzoek gedaan moeten worden.

Onderstaand overzicht geeft weer welke leerstofafhankelijke toetsen er momenteel beschikbaar zijn voor de volwassen leerders.

Overzicht toetsmaterialen Taal & Rekenen volwassenen

<i>Titel</i>	<i>Niveau</i>	<i>Typering</i>
<i>Toetsmaterialen Taal</i>		
Instaptoets NT1	Instroomniveau	-
Oog voor lezen	Instroomniveau, 1F, 2F	-
Taalscan	Instroomniveau, 1F	-
<i>Toetsmaterialen Taal ontwikkeld voor (V)MBO, maar evt. bruikbaar voor volwassen leerders</i>		
AMN Insight taaltoets	Instroomniveau, 1F, 2F	-
Muiswerk Testsuite 7 Drempeltoetsen Taal	1F, 2F	-
TNT: taalniveautest Nederlands	Instroomniveau, 1F, 2F	-
<i>Toetsmaterialen Taal ontwikkeld voor NT2, maar evt. bruikbaar voor autochtone leerders</i>		
Begintoets Alfa	Instroomniveau	-
Instaptoets Uitdrukkingen en woordenschat	Instroomniveau, 1F	-
Portfolio Alfabetisering NT2	Instroomniveau	-

TINA, onderdeel TIWI	Instroomniveau	-
Voortgangstoets Alfa	Instroomniveau	-
Toetsmaterialen Rekenen		
ABC-Toets	1F	-
In Balans	1F, 2F	-
InBalance	1F, 2F	-
Toetsmaterialen Rekenen ontwikkeld voor (V)MBO, maar evt. bruikbaar voor volwassen leiders		
AMN Insight rekentoets	1F, 2F	-
AMN Voorschatting rekenen	1F, 2F	-
APS - Rekentoets 1F	1F	-
APS - Rekentoets 2F	2F	-
Rekenblokken instellingsexamen	2F	-
Rekenmeter Basis	1F	-
RNT: rekenniveautest Nederlands	1F, 2F	-
Toetsmaterialen Taal & Rekenen		
Toets Basisvaardigheden	Instroomniveau, 1F, 2F	-
Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt (TOA)	1F en 2F (NT2 ook Instroomniveau)	-

Conclusie toetsmaterialen Taal & Rekenen

Het overzicht spreekt haast voor zich. Met name op taal is weinig toetsmateriaal, dat is ontwikkeld voor de volwassenen in de educatie. Voor de lagere niveaus grijpt men terug op de toetsen die voor NT2-leerders of voor het (V)MBO zijn ontwikkeld. Voor rekenen is er meer keuze. Wat ontbreekt voor zowel taal als rekenen is een samenhangend systeem van toetsing, waarin intake, voortgangsmeting, diagnostische toetsing, niveautoetsing, portfolio e.d. een plek hebben.

Hoofdstuk 6: Aanbevelingen ontwikkelopdracht leer- en toetsmaterialen

Welke aanbevelingen kunnen we doen op basis van voorafgaande hoofdstukken en de geanalyseerde criteria? Aanbevelingen voor te ontwikkelen materiaal kunnen niet los gezien worden van de situaties waarin dit materiaal gebruikt gaat worden, daarom schetsen we een paar kernpunten van het leren van volwassenen die in het veld breed worden gedeeld (contextrijk leren, verschillende manieren van aanbieden) en een aantal ontwikkelingen waar we rekening mee moeten houden.

Contextrijk leren

Leerdoelen van volwassenen zijn vaak praktijkgericht. Transferpossibilities, oftewel de mogelijkheid om het geleerde toe te passen in de praktijk staat dan ook voorop. Uit onderzoek van De Greef, Segers en Verté (2012) blijkt dat juist "transferpossibilities" de meest invloedrijke factor van de leeromgeving kan zijn om leersucces onder laagopgeleiden volwassenen te verkrijgen. Contexten spelen op twee manieren een rol in het leren. Volwassenen kunnen leren in een bepaalde context, bijvoorbeeld op het werk. Het leermateriaal dat zij gebruiken sluit nauw aan bij dat wat zij in het werk doen, er is een koppeling met de beroepsvaardigheden en wat zij leren kunnen zij direct in het werk toepassen (embedded learning). Bij embedded learning zijn de mogelijkheden om het geleerde direct toe te passen het meest direct. Bij de tweede manier vindt het leren niet plaats in een specifieke context, maar in het leermateriaal worden vertrouwde of herkenbare contexten aangeboden. De vertaling van het geleerde naar de praktische toepassing komt zo een stap dichterbij. Veel van de materialen van Stichting Expertisecentrum ETV.nl worden zo gewaardeerd, omdat de kennis en vaardigheden die worden geleerd, worden aangeboden in situaties uit het dagelijkse leven. De herkenning is groot en voor de leerders is de transfer te maken. Het kan gaan om een variëteit van herkenbare situaties in het materiaal. Het kan ook zijn dat het materiaal wordt aangeboden rond een bepaald onderwerp. In dit laatste geval spreekt men van themagericht leermateriaal, waarin in de meeste gevallen componenten van taal en of rekenen zijn verwerkt. Voorbeelden hiervan zijn de programma's "Kijk op Geld", waarbij de rekencomponent onderdeel is van dagelijkse budgetteringsvragen of "Thuis op School", waarbij de taalcomponent onderdeel is van opvoedingsvraagstukken. Beide methoden zijn ontwikkeld door Stichting Expertisecentrum ETV.nl. Het verdient aanbeveling om in de nabije toekomst meer van deze themagerichte leermaterialen te ontwikkelen, die aansluiten op de leefwereld van de volwassen leerders. Kijkend naar de huidige leer- en toetsmaterialen zien we dat er vrij vaak materialen voor de algemene context wordt ontwikkeld, maar veel minder voor specifieke contexten, zoals die gehanteerd worden in het PIAAC-onderzoek (OECD, 2012).

Verschillende manieren van aanbieden

Laagopgeleide volwassenen leren in kleine stapjes en door veel herhaling (Bohenn, 2009). Uit de analyse wordt duidelijk dat er steeds meer digitale leermaterialen komen. Deze leermaterialen maken ook steeds meer gebruik van een diversiteit aan digitale toepassingen, zoals het gebruik van film en audio, wat wellicht nog beter aansluit bij de laagopgeleide volwassen leerder. Er blijft echter een sterke behoefte bestaan aan een

combinatie van digitale en papieren materialen ("blended learning"). Het eerder genoemde materiaal "Aan het werk" is een voorbeeld van blended learning waar ook de interactie een belangrijke rol speelt (betreffende het werken in een groep en het maken van groepsopdrachten). Het is zaak om goed te kijken naar de vaardigheid of kennis die geleerd moet worden en daar de juiste manier van oefenen bij aan te bieden. Schrijven is bijvoorbeeld moeilijk om alleen digitaal aan te leren; formuleren van zinnen en opbouw van een tekst zijn alleen digitaal niet te leren. Instructie kan daarentegen juist heel goed digitaal, met bijvoorbeeld een voorbeeldfilmpje en de mogelijkheid om te herhalen. Blended learning heeft een groot voordeel. Door de grote variëteit aan aanbiedingsmogelijkheden digitaal (oefeningen, filmpjes, audio in combinatie met beeld en tekst) en op papier, kan het leermateriaal beter aansluiten op de leerstijlen van leerders en kan men voldoende differentiëren voor leerders. En de verschillende manieren van aanbieden bieden daarnaast de mogelijkheden voor herhaling, zonder dat het "saai" wordt. Uit de analyse blijkt dat dat nog niet bij alle materialen het geval is.

Ontwikkelingen in het veld

Als we praten over educatie praten we over een veld dat sterk in beweging is.

Belangrijke ontwikkelingen zijn:

- De toename van zelfstandig leren, zowel in begeleide leersituaties als daarbuiten. We weten, dat volwassenen in de educatie, vaak slechts twee of drie uur in de week les krijgen en dat het daarom nodig is dat (om een niveau hoger te verwerven) zelfstandig leren naast de lessen noodzakelijk is. Daarnaast zien we ook dat een steeds grotere groep volwassenen zelfstandig aan het leren is (bijvoorbeeld op "www.oefenen.nl"). Dit betekent ons inziens niet dat het leren onder begeleiding en het leren in een groep niet meer van deze tijd is. Zelfstandig leren is niet vanzelfsprekendheid voor iedere laagopgeleide. In de educatie hebben we te maken met leerders met weinig leerervaring, die behoefte hebben aan begeleiding en herhaalde uitleg en instructie. Als een grote mate van zelfstandigheid wenselijk is, zal hier stap voor stap naartoe gewerkt moeten worden. Onderzoek van Lupi et al. (2011) toont ook daadwerkelijk aan, dat de ondersteuning van de docent een belangrijke invloedrijke factor is op het leersucces van laagopgeleide volwassenen. En uit een kwalitatief onderzoek van de Dienst Werk en Inkomen Gemeente Amsterdam en De Greef (2012) blijkt dat een groot deel van volwassen deelnemers aan taaltrajecten aangeeft, dat de docent van invloed was op hun succesvol leerresultaat. Daarnaast zijn interactie, het leren met elkaar en van elkaar, eveneens belangrijk.
- De steeds bescheidener plek van de educatie in de ROC's en daarmee samenhangend het verdwijnen van veel deskundige docenten uit dit type onderwijs en het zoeken naar nieuwe vormen van onderwijs.
- De veranderingen in de WEB (Wet Educatie en Beroepsonderwijs) als onderdeel van de Wet Participatiebudget, waardoor de verwachting is dat er meer volwassenen met een anderstalige achtergrond (die wel Nederlands beheersen op niveau A2) aan de opleidingen in de educatie zullen deelnemen.

Er zullen altijd laagopgeleide volwassenen zijn, die op een bepaald moment hun basisvaardigheden willen versterken. Het verdwijnen van deskundigheid in de educatie is een punt van zorg. Als het gaat om de manier

van werken met volwassenen is voor taal de basis vastgelegd in het Handboek NT1 (Bohenn et al., 2009). Voor rekenen en digitale vaardigheden ontbreekt dit. Overdracht van kennis is hierdoor erg moeilijk. In dit advies willen we ons dan ook niet beperken tot leermateriaal voor de leerders, maar ook leermateriaal voor docenten.

1. Taal

Als het gaat om methoden, dan zijn alleen de methode "Alfabeter Lezen" en "Alfabeter Schrijven" specifiek voor volwassen Nederlandstaligen geschreven en bruikbaar in een algemene context. De methoden zijn alleen digitaal en bestrijken niet alle niveaus. Van een doorlopende leerlijn van beginners tot niveau 2F is dus geen sprake. Daarnaast is de constatering dat er niets te kiezen valt als het gaat om methoden Nederlands voor volwassenen. Een extra punt van aandacht is het schrijven. "Alfabeter" is een digitale methode. Als het gaat om leren schrijven zijn de oefenvormen in een digitaal programma beperkt. Leren formuleren, samenhang in een zin en in een tekst zijn moeilijk digitaal aan te leren, evenals de schrijfmotoriek. Daarom is het van belang om een schrijflijn te ontwikkelen van beginnend schrijven tot niveau 2F.

Ten tweede is er door de programma's "Lees en Schrijf!" (digitaal en papier) redelijk wat leermateriaal op niveau 1F. Er is heel weinig materiaal op het Instroomniveau en niveau 2F.

Er is ten slotte weinig ondersteunend materiaal specifiek ontwikkeld voor Nederlandstalige volwassenen. In gesprekken wordt aangegeven dat er behoefte is aan leermateriaal geordend per taak (bijvoorbeeld: instructies lezen) en waarin systematisch gewerkt wordt aan de verschillende "Standaarden en Eindtermen" op de verschillende niveaus. Er zou meer samenhang moeten zijn in manieren van uitleg en aanbieden van aspecten van taalverzorging. Door het "knippen en plakken" is deze samenhang ver te zoeken.

Te ontwikkelen:

- Methoden:
  - Prioriteit heeft volgens ons het ontwikkelen van een doorlopende leerlijn lezen en schrijven van beginners tot en met niveau 2F en een extra schrijflijn. Dit kan door:
    - Ontwikkelen van een methode van niveau 1F naar niveau 2F op papier en digitaal, aansluitend bij "Alfabeter lezen" en "Alfabeter schrijven".
    - Ontwikkelen van methode op papier van beginners tot niveau 1F, aansluitend bij "Alfabeter lezen" en "Alfabeter schrijven".
    - Ontwikkelen van een schrijflijn van beginners tot 2F op papier, waarin vooral gewerkt wordt aan schrijfaspecten als formuleren, samenhang e.d.
- Leermateriaal breed (digitaal en papier):
  - Leermateriaal breed op het Instroomniveau.
  - Leermateriaal breed op niveau 2F.
- Leermateriaal ondersteunend (digitaal en papier):
  - Per genoemde taak een pakket uitleg en oefeningen, zodat er naast het gebruik van methoden en leermaterialen breed, gericht en systematisch gewerkt kan worden aan de standaarden en eindtermen die bij deze taken horen.

- Afgestemd op de taken bij schrijven, een basispakket taalverzorging, waarin de verschillende aspecten van taalverzorging (zoals genoemd in de begrippenlijst en taalverzorging) bij elkaar staan en waarin sprake is van enige vorm van samenhang.

2. Mondelinge vaardigheden

Het bestaande materiaal voor volwassen leerders is vooral gericht op het beter lezen en schrijven. De volwassen Nederlandstaligen zijn goed aanspreekbaar en kunnen ook gesprekken voeren. Maar de mondelinge vaardigheden hebben wel een plek in de opleidingen in de educatie.

Laagopgeleide volwassenen geven zelf aan dat zij niet altijd optimaal functioneren in formelere gespreksituaties. Denk aan vergaderingen op het werk of een gesprek met een arts. Het is daarom zinvol om hiervoor materiaal te ontwikkelen. Verder zal er nagedacht moeten worden over de groep volwassenen met een anderstalige achtergrond die een mondelinge taalbeheersing hebben op niveau A2.

Te ontwikkelen (digitaal en op papier):

- Materiaal gespreksvaardigheden waarin aandacht is voor formelere situaties en verschillende vaardigheden die hierbij horen (voorbereiden van een gesprek en doorvragen) op niveau 1F en 2F.

3. Leesmateriaal

Er is veel verschillend leesmateriaal en de leerders hebben echt wat te kiezen. Om de benodigde "leeskilometers" te kunnen maken, is er veel leesmateriaal nodig naast het materiaal dat in de methoden en het leermateriaal zit. Waar lezers op de lagere niveaus (tot en met niveau 1F) veel baat bij hebben is het verhogen van het leestempo. Een laag leestempo staat het tekstbegrip in de weg. Het tempo kan worden verhoogd door meelesen, dat wil zeggen dat naast een geschreven tekst (digitaal of op papier) dezelfde tekst gesproken aangeboden wordt, zodat leerders in dit tempo mee kunnen lezen. Maar het digitale leren biedt meer mogelijkheden. Denk bijvoorbeeld aan het inbouwen van een stopwatch, of een geschreven tekst zin voor zin aan te bieden in een tempo dat lager en hoger kan worden.

Te ontwikkelen:

- Allereerst moet worden onderzocht in welke programma's dit aangeboden wordt en wat de resultaten zijn. (We weten dat dit zit in het materiaal "Aan het werk" van Taalvakwerk en IT-preneurs, "Lees en Schrijf! Uit en thuis" en "Alfabeter".)
- Pas daarna kan er een voorstel gemaakt worden voor verdere ontwikkeling.

4. Rekenen

Er zijn drie methoden ontwikkeld voor rekenen voor volwassenen in de educatie. Naast het aanwezige digitale materiaal dat momenteel verschijnt, is er toch nog veel behoefte aan materialen op papier waar cursisten rustig mee aan de slag kunnen gaan en samen aan kunnen werken.

Te ontwikkelen:

- Methode: Bij Rekenen een aanvulling op papier.
- Leermateriaal Breed: Op alle niveaus en op papier en digitaal.
- Leermateriaal Ondersteunend: Per standaard en eindterm per niveau een pakket uitleg en oefeningen, zodat er naast het gebruik van methoden en leermaterialen gericht en systematisch

gewerkt kan worden aan de kennis en vaardigheden die bij één van de "Standaarden en Eindtermen" horen, zowel digitaal als op papier.

- Voor de docenten en begeleiders: een handleiding en / of handboek over de didactiek van het rekenonderwijs.

5. Digitale vaardigheden

Het lijkt niet wenselijk om een methode te ontwikkelen voor digitale vaardigheden. De vaardigheden moeten namelijk geïntegreerd worden met taal en rekenen. Op het Instroomniveau is weinig materiaal. Er wordt een nieuw programma ontwikkeld, te weten "Klik & Tik, de basis". Als dit programma er is, zal er ook oefenmateriaal zijn op het laagste niveau. De vraag is waar dan wel behoefte aan is.

Te ontwikkelen:

- Een handleiding voor docenten waarin staat hoe de digitale vaardigheden kunnen worden geïntegreerd in de lessen taal en rekenen.
- Oefenmateriaal waarin digitale vaardigheden zijn geïntegreerd met taal of rekenen, want veel van het materiaal is instructiemateriaal, maar biedt geen oefeningen om het geleerde toe te passen. Een voorbeeld waar dat wel het geval is, zijn de programma's "Klik & Tik Het internet op" en "Klik & Tik Samen op het Web".
- Leermateriaal dat onafhankelijk is van een bepaalde leverancier en dat rekening houdt met de verschillende devices en besturingssystemen. Het meeste leermateriaal op niveau 1F en 2F is traditioneel cursusmateriaal voor computerapplicaties, en dan vaak de Microsoft programma's (Windows, Explorer, Word, Excel, PowerPoint).

6. Toetsmateriaal

Met name voor Taal is weinig toetsmateriaal voor volwassenen in de educatie. Voor rekenen is er meer. Maar voor beide vakgebieden geldt dat er een samenhangend systeem van toetsing ontbreekt.

Te ontwikkelen:

- Samenhangend systeem voor toetsing, waarin intake, voortgangsmeting, diagnostische toetsing, niveautoetsing, portfolio e.d. een plek hebben.
- Voor Digitale Vaardigheden zouden voor de losse domeinen toetsen kunnen komen, die de toepassing van de digitale vaardigheden kunnen testen.

Prioriteiten ontwikkelen leer- en toetsmateriaal

Hoe kunnen we prioriteiten stellen?

Per 1 januari 2013 zijn de opleidingen Taal en Rekenen op niveau 1F en 2F geformaliseerd.

Het ligt voor de hand om bij de ontwikkeling van materialen te beginnen met de meest fundamentele zaken.

We benoemen er zes:

1. Ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van beginners tot en met niveau 2F, aanvullend op de methode "Alfabeter lezen" en "Alfabeter Schrijven". Aanvullend zijn: een methode van 1F naar 2F op papier en digitaal, een methode van beginners tot en met niveau 1F op papier en een schrijflijn van beginners tot en met niveau 2F op papier, waarin vooral gewerkt wordt aan die aspecten van

schrijven die digitaal moeilijk te oefenen zijn (zoals bijvoorbeeld formuleren van zinnen en een samenhangende tekst schrijven).

2. Ontwikkeling van brede leermaterialen op het gebied van Taal voor alle domeinen voor het Instroomniveau en 2F en voor Rekenen voor alle domeinen voor het Instroomniveau, 1F en 2F.
3. Ontwikkeling van oefenmateriaal ondersteunend voor Taal, waarbij per genoemde taak een pakket uitleg en oefeningen kan worden ingezet, zodat er naast het gebruik van methoden en leermaterialen breed, gericht en systematisch gewerkt kan worden aan de "Standaarden en Eindtermen" die bij deze taken horen. Dit inclusief het domein "Begrippenlijst en Taalverzorging" en ontwikkeling van materiaal voor het domein "Mondelinge vaardigheden" voor formele gespreksituaties op 1F en 2F.
4. Een papieren aanvulling op ff Rekenen.
5. Oefenmateriaal (en een bijbehorende handleiding voor docenten), waarin digitale vaardigheden zijn geïntegreerd met taal of rekenen.
6. Ontwikkeling van een samenhangend systeem voor toetsing (inclusief voortgangsmeting, portfolio e.d.) voor Taal en Rekenen voor het Instroomniveau, 1F en 2F en bijbehorende domeintoetsen voor digitale vaardigheden.

In een tweede fase is het zaak om de volgende vier zaken te ontwikkelen:

7. Leesmateriaal gericht op het verhogen van het leestempo.
8. Ontwikkeling van oefenmateriaal voor alle domeinen op het gebied van Rekenen, waarbij per genoemde taak een pakket uitleg en oefeningen kan worden ingezet, zodat er naast het gebruik van methoden en leermaterialen breed, gericht en systematisch gewerkt kan worden aan de standaarden en eindtermen die bij deze taken horen.
9. Voor de docenten en begeleiders: een handleiding en / of handboek over de didactiek van het rekenonderwijs.
10. Leer materiaal Digitale Vaardigheden dat onafhankelijk is van een bepaalde leverancier en dat rekening houdt met de verschillende devices en besturingssystemen. Het meeste leer materiaal op niveau 1F en 2F is traditioneel cursusmateriaal voor computerapplicaties, en dan vaak de Microsoft programma's.

Aan het nieuw te ontwikkelen materiaal kunnen de volgende eisen worden gesteld op basis van de gehanteerde en geanalyseerde criteria:

- het materiaal is contextrijk;
- het materiaal is een mix van verschillende manieren van aanbieden (blended learning) of vult bestaand materiaal aan zodat er sprake is van blended learning;
- het materiaal geeft ook handreikingen aan de docent en begeleider;
- het is te linken aan de "Standaarden en Eindtermen";
- met het materiaal moet zelfstandig geleerd kunnen worden;
- het moet duidelijk zijn wat de taken zijn van de docent bij het gebruik van het materiaal;
- het digitale materiaal moet makkelijk vindbaar en toegankelijk zijn en kan bijvoorbeeld geplaatst worden op de site waar de leerders nu al oefenen;

- het materiaal maakt maatwerk (differentiatie in tempo, inhoud, contextrijk en gebruik van praktijkvoorbeelden) mogelijk, waardoor het kan aansluiten bij de leerdoelen van de volwassen leeders;
- het materiaal moet worden onderhouden;
- het digitale materiaal is zodanig ontworpen of ingericht dat studievorderingen en -resultaten zichtbaar kunnen worden gemaakt in een volgsysteem of passen in een reeds bestaand of veel gebruikt volgsysteem.

Referenties

Bohnenn, E. (2009). *Handboek NT1, voor docenten en opleiders*. Rotterdam: Stichting Expertisecentrum ETV.nl.

CINOP (2012). *Standaarden en eindtermen VE*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

De Greef (2011). *Ondersteuning en certificering van digitaal leren voor laagopgeleiden*. 's-Hertogenbosch: Artéduc.

De Greef, M., Segers, M. & Verté, D. (2012). Understanding the effects of training programs for vulnerable adults on social inclusion as part of continuing education. *Studies in Continuing Education*. DOI: 10.1080/0158037X.2012.664126.

Dienst Werk en Inkomen Gemeente Amsterdam & De Greef, M. (2012). *Het is niet zo makkelijk om vloeiend taal te praten, maar het is al heel veel beter dan vroeger*. Amsterdam: Dienst Werk en Inkomen Gemeente Amsterdam.

Hegarty, A & Feeley, M. (2010). Connected! Improving Literacy and computer skills through online learning. A focused evaluation on the National Adult Literacy Agency's (NALA's) Distance Learning Service in 2010. Final Report. Dublin: NALA, January 2011.

Houtkoop, W., Allen, J., Buisman, M., Fouarge, D. en Van der Velden, R. (2012). *Kernvaardigheden in Nederland*. 's-Hertogenbosch: ECBO.

Jansen, F. (2011). *Screening ETV.nl-materiaal op www.oefenen.nl*. Rotterdam: Stichting Expertisecentrum ETV.nl.

Lupi, C. De Greef, M., Segers, M. & Verté, D. (2011). "Does adult education make a difference? Maastricht: EDAM.

Meijerink et al. (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen*. Enschede: Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen.

Neuvel, J. & Klaassen A. (2007). *Monitor Lees en Schrijf!*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

OECD (2012), *Literacy, Numeracy and Problem Solving in Technology-Rich Environments: Framework for the OECD Survey of Adult Skills*. Paris: OECD Publishing.

Smit, S. & Bersee, T. (2009). *Ik wil nou eens een keer zelfstandiger worden! Een kwalitatief onderzoek naar ervaringen van laaggeletterden en docenten met het multimedialprogramma Lees en Schrijf! Taal op je werk.* Rotterdam: NextValue.

Smit, S. & Camo, D. (2012). *Nulmeting leermiddelen laaggeletterdheid.* Rotterdam: Next Value.

Bijlage 1: Overzicht geraadpleegde experts

1. *Materiaalanalyse op basis van analysekader*

- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Mieke van der Coelen
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Winnie Postma
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Mia Pouwels
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Jet Wijdeveld

2. *Analysecheck door inhoudelijk experts*

- Taal: ROC Tilburg: Willemijn Stockmann
- Rekenen: Hogeschool Utrecht: Mieke van Groenestijn
- Digitale Vaardigheden: Frans van Hoek

3. *Review-ronde door vertegenwoordigers van het werkveld*

- CINOP: Riet Thijssen
- ProBiblio: Ellie van der Meer
- ROC Midden Nederland: Annemieke Zevenhuizen
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Jet Wijdeveld
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Mia Pouwels
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Winnie Postma
- ROC Nijmegen Unit Contractactiviteiten: Mieke van der Coelen
- ROC Tilburg: Willemijn Stockmann
- ABC, Stichting Belangenbehartiging Alfabetisering: Kees Hammink
- Stichting Expertisecentrum ETV.nl: Ben Vaske
- Stichting Lezen & Schrijven: Wim Matthijsse
- Taalvakwerk: José Scholte

Bijlage 2 - 6: Overzichten leer- en toetsmaterialen

De volgende bijlagen zijn in aparte Excel-bestanden opgeleverd als losse bijlagen van dit rapport:

Bijlage 2: Overzicht leermaterialen Taal

Bijlage 3: Overzicht leermaterialen Lezen

Bijlage 4: Overzicht leermaterialen Rekenen

Bijlage 5: Overzicht leermaterialen Digitale Vaardigheden

Bijlage 6: Overzicht toetsen Taal & Rekenen